

Orașul Iași a trecut demult în literatură ca o temă facilă în care poezia se simte în largul ei. Dacă poeții au cântat-o, nuveliști și romancierii i-au schițat pitorescul melancolic, dacă istoricii i-au evocat trecutul și arheologii i-au cercetat monumentele, vechiul oraș moldovenesc nu ocupă totuși în viața artistică a României și a civilizației românești locul care în mod firesc îi revine. Aș vrea, în această scurtă expunere, să reiau o veche preocupare a mea privitoare la destinul Iașilor și mai ales la semnificația acestui oraș în problemele artei românești. Am frecventat acest oraș o viață întreagă, dar fără a-l fi locuit statornic vreodată. El face însă parte din primele mele impresii de artă, și el m-a pus în fața unor subiecte de meditație care au influențat hotărâtor convingerile mele privitoare la formațiunea spiritualității românești. Insist asupra cuvântului românesc și nu moldovenesc, fiindcă precum voi încerca să demonstrez Iașul depășește prin însemnătatea lui un fenomen local sau regional. Dintre toate orașele românești Iașul este cel mai românesc, adică cel în care s-au desăvârșit într-un spirit de continuitate o serie de manifestări și experiențe ale unei societăți așezate la răspântia drumurilor venind din Orient, Occident, Nord și Sud. Pe aceste drumuri n-au venit numai mărfuri sau armate, dar și idei și deci influențe. Ceea ce este deosebit la Iași e că acolo influențele se echilibrează, nici una nu domină (cel puțin multă vreme) în mod suveran, lăsând creației libera cale a înfăptuirii armonioase. Căci influențele sunt interesante atâta vreme cât ele fac parte din materialele liber întrebuințate de vloga creatoare. O artă care ar fi un conglomerat de influențe n-ar mai fi o artă dar o barbară îngrămădire de elemente eterogene, ceea ce arta românească atât din Moldova cât și din Muntenia n-a fost niciodată. Voi lăsa deci savanților să vă vorbească despre influențe și să facă la rece, ca pe un cadavru repartiția sistematică a înrâurilor, clasate ca florile uscate dintr-un ierbar. Istoricii artei au abuzat după părerea mea de două teme care riscă adesea să golească înfăptuirile plastice de orice semnificație și viață: influențele și decadențele. Afară de rare și scurte momente de împlinire, totul la ei e decădere precum totul la ei e savanta, subtila și complicata combinație a influențelor. Oricare ar fi însă teoriile lor, și oricât ar fi ele de documentate un lucru rămâne incontestabil: că o operă devine un obiect de artă prin elementele noi pe care (pe vrute și nevrute) le poartă în ea și prin care depășește influențele ce stau la obârșia genezei sale. Aș vrea deci să spun nu atât ce se întâlnește la Iași adus din diferitele colțuri ale lumii dar mai mult să vă vorbesc despre ceea ce nu se găsește decât acolo și nicăieri într-altă parte. Nu va fi prea mult de spus dar acel puțin e, cred, ceea ce în primul rând ne interesează precum ne interesează în fiecare din noi nu atât bogăția memoriei saturată de învățătură cât imboldul vital și creator care dă această linie, acel stil aparte a vieții și muncii noastre ce se numește personalitate.

Iașul în primul rând este un peisaj. Zic *peisaj* și nu *priveliște* conștient că prefer un neologism unui cuvânt neoaș românesc dar cuvântul peisaj mă mulțumește mai bine căci el conține parcă acea noțiune mai precisă a cuvântului francezesc *paysage* care vine de la *pays* adică *țară* și *visage* adică *obraz* sau *obrazul țării*, unei țări anumite, deci a unui anumit lucru mai conturat, mai desenat, mai precis. Și Iașul îmi pare a fi nu o simplă priveliște dar o înfățișare, fizionomie a unei țări, a unui neam expresia unei alianțe între om și natură, între elementele geografice și veleitățile umane, o umanizare lentă și stăruitoare a cinci veacuri de stăruitoare râvnă românească, o expresie a omeniei românești.

Am spus că Iașul este un *peisaj*. Să-l privim întâi așa cum apare călătorului care vine dinspre Vaslui atunci când începe să coboare povârnișurile stâncoase de la Repedeș. De pe acest masiv care domină toată regiunea deluroasă ce se întinde până la Prut se văd întâi ca mari nave ancorate în larg mănăstirile Cetățuia, Galata și Frumoasa, pe când celelalte biserici sunt toate retrase între colinele Copoului și Tătărașului, pe platoul natural care domină valea Bahluiului, cum sunt corăbiile într-un port bine adăpostit. Această imagine e cu atât mai vie cu cât umbrele pricinuite de razele piezișe ale dimineții sau ale serii acoperă vâlcelele ca niște ape adânci. Accentele nenumăratelor turle care sclipesc în lumină țâșnind din desișul umbrărilor și caselor răspândite în grădini, masiva siluetă a Goliei, a Mitropoliei, campanilul de la Bărboi, romantica siluetă a palatului administrativ și calupul Universității se armonizează în diversitatea lor datorită luminii, terenului accidentat, vegetației și poate mai ales fiindcă din prima vedere se simte o ierarhie a formelor, o diversitate de forme, prilejuate de diversitatea monumentelor. Locuințele sunt mici, instituțiile civile sau bisericești sunt monumentale. Spațiile din jurul monumentelor mai însemnate sunt vaste cu toate că în general sunt înguste. Orașul nu este hotărnicit cu precizie. El se pierde în natură și pădurile sunt aproape. Vile și vii apar prin coclauri, se ridică pe movile creând spre Hlincea și Bucium o întreagă regiune de locuințe răspândite prin livezi. *)

Dacă privim orașul venind dinspre Prut pe șoseaua Unghenilor, Iașul are cu totul altă înfățișare. Turle și clopotnițe apar îngrămădite și strânse ca lăncile unei tabere înfipte în pământ. Silueta orașului care, de sus, ne părea molcomă și pașnică se ivește deodată ca o afirmare eroică, ca ideograma unei epopei.

Când coborâm de pe podgoriile Copoului încet, în sens invers, având de data aceasta ca fundal masivul Repedeș, în fața căruia Cetățuia acum va domina orașul strâns în jurul turnului Goliei ce se ridică masiv ca un donjon, Iașul va apare în deplina sa măreție dispunându-și arhitecturile prin diversele denivelări ale terenului cu variațiunile lor de mase și jocurile lor de umbre și lumină.

Dar cine va sui până în spre ultimele case ale dealului Tătărașilor și se va întoarce pentru a cuprinde întreaga desfășurare a Iașilor pe colinele sale va vedea desenul subtil, nervos și fin al unei întregi lumi și forme, când zvelte, când masive, când rotunjite în curbe grațioase când ivite din jocuri de volume simple, când precise, când estompate de umbre, când dominate, când discrete dar toate în perfectă armonie cu zarea deluroasă, cu pădurile și cu cerul. Am zis *desen*, căci din partea aceea Iașul ajunge să fie privit mai arhitectural cu toate formele sale informante care vorbesc cugetării, am zis *desen* căci dacă cumva am lua creionul și am trasa pe hârtie armonia spațială care se desfășoară în fața noastră am simți cum proporțiile se regăsesc de la un monument la altul și cum contrastele afirmă armoniile, cum formele se înrudesc sau se opun, decurg una din alta, se completează, se

*) Este o descriere care se referea la starea orașului din anii 1953-1955, când a fost elaborat textul de față, Petru Comarnescu dovedind o premoniție excepțională. Ea venea din îmbinarea erudiției cu documentația și cu vederi personale de o justete ce nu-l umbră de urma nici unei aproximații. Și în acest studiu, el a dovedit acea gândire nouă, criteriul noi de apreciere și judecare a ideilor, o cinste sufletească și o seninătate liberă de orice prejudecăți în constatarea faptelor și indicarea căilor noi, pe care trebuie să meargă societatea românească. Textul (îngrijit de scriitorul Mircea Filip), provine din Arhiva Comarnescu, aflată la Biblioteca Academiei, secția manuscrise și a constituit, probabil, proiectul unei conferințe din acei ani (1953-1955).

amplifică sau se echilibrează fiind totuși toate orchestrate după același ritm. E, în toată această înfățișare, ceva continuu și unitar, care e greu de definit dar care pătrunde în noi pe căile intuiției.

Suntem în fața unei prezențe care emană din forme, din aceste forme care s-au încetățenit în acel spațiu și în acea lumină. Și această prezență este stilul, stilul unei întregi istorii, unei culturi și unei civilizații. Și zic istorie fiindcă e vorba de o lungă desfășurare în timp a unei înlănțuirii de evenimente care s-au întâmplat în acel oraș, și zic civilizație fiindcă e vorba de o societate care a făcut și respectat legi, care a avut năzuinți stăruitor urmărite și zic cultură fiindcă această umanitate românească și-a afirmat tendințele sale și voința ei de a fi în forme, în slove și grai.

Căci de vom pătrunde acum în acel oraș cu străzi umbrite și pline de povești spre a cerceta mai de aproape adevărul păstrat printre zidurile sale vom vedea confirmate ceea ce peisajul de ansamblu ne sugerase dintâi. În primul rând, lașul n-a fost nici la obârșia lui, nici mai târziu numai un *târg*, o cetate sau numai o reședință domnească, sau un oraș bisericesc, sau un oraș de breslași, sau mai aproape de noi un oraș de profesori și pensionari. El a fost mereu mai toate acestea deodată. El este rezultatul, produsul unui efort al unei societăți complete în care viața breslelor mai ales a fost deosebit de intensă. Făcând această afirmație aș vrea să precizez ce este o breslă sau, mai bine zis ce au fost breslele în epoca Evului Mediu și a prelungirilor sale așa-zis feudale. Acest cuvânt adesea întrebuițat greșit a pricinuit nenumărate și inutile polemici și neînțelegeri fiindcă conceptul lui nu fusese analizat. Față de importanța breslelor în Evul Mediu și Renaștere aș vrea să analizez în treacăt noțiunea acestui cuvânt. Breslele există din Antichitate ca formație de interese comune. În Grecia antică artizanii nu erau mai niciodată sclavi dar în împărăția romană majoritatea mâinii de lucru căzuse în sclavie. Acești sclavi muncitori și artizani se organizară în societăți secrete întâi și fățișe pe urmă spre a putea apăra interesele lor profesionale. Aceste organizații păstrau secretul profesional, secretul metodelor de lucru și erau totodată societăți de ajutor mutual și de apărare față de oamenii liberi și de legile lor asupritoare. Aceste societăți cu caracter mistic și profesional au început în Asia. Prin Siria s-au răspândit în toată lumea mediteraneană. Când Imperiul Roman se prăbușește și începe să se organizeze lumea medievală, corporațiile refugiate în orașele care se restrâng, la un minimum de populație în dosul zidurilor lor, aceste societăți se înjgheabă cu mai multă tărie și corporațiile împânzesc Europa cu echipele lor. Dintre aceste corporații sau bresle, cum le ziceam noi, una din cele mai importante a fost aceea a constructorilor. Evul Mediu atât de fărâmițat din punct de vedere a hotarelor politice are totuși o intensă viață internațională de schimburi de idei, de mărfuri și de oameni. Niciodată hotarele țărilor n-au fost mai puțin etanșe. Lumea medievală avea trei organizații interstatale care coexistau și conlucrau câteodată: prima era organizația militară feudală care menținu până la tiranie disciplina socială împotriva ultimelor invazii barbare, a doua era biserica cu nenumăratele sale mănăstiri și eparhii, și în al treilea rând corporațiile de muncitori și artizani de toate soiurile care formau partea cea mai activă și evoluată a populației. Măreția Evului Mediu e datorată lor. Aceste bresle cu nenumărații lor membri fabricau mărfuri, construiau ce era de construit, dominând foarte repede piața produselor și a schimburilor. Ei, în lupta surdă sau fățișă cu stăpânitori feudali au fost apărătorii drepturilor civice și a libertății orașelor. Ei sunt înfăptuitorii catedralelor. Niciodată, poate, până atunci munca nu fusese atât de bine organizată și mâna de lucru mai conștiincios selecționată.

Ei au dat prin activitatea lor o înfățișare unitară Europei. Pe majoritatea bisericilor lui Ștefan cel Mare și ale lui Petru Rareș s-au găsit semnele lapidare ale măștrilor marilor corporații de constructori.

Lașul, de la începutul vieții sale, a fost un oraș de breslași, un oraș de orășeni și nu de semi-rurali ca în majoritatea târgurilor. Deci a fost un oraș bogat și de trai bun. El n-a fost un oraș aristocratic de reședințe boierești, dar un oraș de artizani și de comercianți. Multe din bisericile ieșene au fost ridicate de bresle care erau grupate cu locuințele în cartiere a căror denumire a rămas unor străzi: Curelari, Sărăriei, Pecurari, Olari, Pielari etc. Între Iași-Kiev-Lemberg-Praga-Sibiu erau veșnic schimburi. Când lașul devine scaun domnesc își primește podoaba de mănăstiri și de palate. Dar nu vreau să refac istoria Iașilor. Am vrut numai ca făcând o incursiune în istorie să explic mai bine umanitatea care a produs acest decor, care a întemeiat această veche așezare. Se zice adesea că în trecut noi am fost un popor de păstori, lucru care este adevărat în parte. Cu această ocazie se întemeiază o întregă literatură sentimentală care evocă păstorul cântând doina din fluier. Dar acești ciobani sau pecurari, care își duceau turmele peste hotare și păstoreau din Caucaz până în Pind erau oameni de acțiune, de cutezanță și de răbdare care aveau punctele lor de sprijin și de retragere în munți, piețele lor de desfacere în orașe și în porturi, care duceau o viață grea, nicidecum contemplativă, își organizau industria lor de brânzeturi, tăbăcirea pieilor și vânzarea blănelor. Acești oameni nu semănau cu ciobănașul sămănătorist. Duceau războaie, se apărau în lungile și depărtatele lor transhumante sau mulți din ei trăiau organizați ca o breslă și întemeiau orașe. În acest sens legenda lui Bucur are cu siguranță un substrat istoric și acțiunea lor în înființarea Iașilor e probabilă. Breslele de altfel nu se compuneau numai din români. În această lume orășenească se întâlneau străini, adesea numeroși pentru a se constitui în colonii cum au fost între alții și armenii care au participat dintr-un început la toată istoria Moldovei. În această lume diversă, viața religioasă avea un rol hotărâtor în toate amănunțele datinilor dominând și spiritul acestei societăți și dând tradiția odată cu morala. Se zice însă mereu că toată cultura noastră veche e exclusiv bisericască. Nici asta nu este în întregime adevărat. Breslele aveau tradițiile lor. Și tradiția în domeniul artelor și tehnicii nu înseamnă decât suma experiențelor verificate și recunoscute folositoare. Exista de pe atunci o arhitectură laică și o cultură laică cu toate că marile teme ale gândirii nu ieșeau din cadrul religiei. Dar exista de pe atunci o foarte puternică tradiție populară de imemorială obârșie care a fost întotdeauna activă în toate manifestările artei noastre vechi, fie că este vorba de pictură sau de arhitectură. Numai așa se explică cum maeștri veniți câteodată din Ardeal sau Boemia construiau totuși după principii și forme locale. Așa se explică numai cum formele bizantine sau gotice au fost impuse sensibilității și gustului țării.

Printre numeroasele păreri care circulă asupra istoriei și culturii noastre ca aceea că românul este născut poet mai există credința că istoria poporului român în general și istoria artei românești în particular s-a dezvoltat după legi cu totul aparte ca de exemplu că la noi n-au fost bresle decât prea puține și că n-au avut un rol real în cultura noastră. Ori, de îndată ce se admite că în România breslele au existat ca în orice altă societate feudală (cu toate că pe lângă păstorit am fost un popor eminentemente agricol ceea ce iar nu este adevărat decât în parte), problemele măștrilor și artizanilor se clarifică și participarea vie și continuă a poporului în cultura noastră se explică până la evidență.

Am insistat cam mult asupra acestei probleme a breslelor și mă văd obligat a reveni mereu la ea căci fără dezlegarea ei nu se explică nașterea și viața orașelor medievale. Căci orașele nu se fac nici de boieri nici de voievozi, mai ales când e vorba de orașe deschise care n-au fost cetăți niciodată adică n-au fost înconjurate de ziduri având însă în unele parcuri cetăți pe lângă ele, cum a fost la Suceava. Iașul n-a avut însă nici un castel fortificat. Din acest punct de vedere Iașul, ca toate orașele din Moldova și Muntenia, n-a fost un oraș feudal prins într-o armură de ziduri. Existau însă insule fortificate care erau mănăstirile din interiorul și

din împrejurimile orașului. Această alianță între spiritul religios și militar caracterizează mănăstirile românești, și aceste mănăstiri așezate împrejurul lașilor sau în interiorul orașului îi dau specificul său pitoresc. Bisericile și mănăstirile sunt numeroase, prilejuind cele mai importante momente arhitecturale, spiritul unitar și armonios în care e concepută locuința, simplele case de lași care se înșiră fără pretenție de-a lungul străzilor sau se ridică în verdeața grădinilor, alcătuiesc un cadru urban variat, pitoresc și intim. Printre aceste arhitecturi minore dar plăcute se ridică ici-colo case de dimensiuni palațiale de o frumoasă ordonanță clasică a căror fațade exprimă o generoasă repartizare a spațiilor interioare. Căci nu este vorba numai de fațade de arhitectură. Generatorul de forme este planul și casa moldovenească cu încăperile repartizate foarte simplu și întotdeauna bine luminate și accesibile prin scări sau degajamente vaste, ce a atras în trecut atenția unor călători iluștri cum a fost Ligne, celebrul peisagist amator și feldmareșal de meserie în serviciul Mariei Theresa, precum înfățișarea generală a lașului impresionase pe țarul Petru cel Mare. Ligne scrie în memoriile sale că el consideră planul casei moldovenești ca un exemplu de bună și bine socotită arhitectură. Și Ligne cunoștea Europa toată ca grădina lui. Deci părerea lui poate să nu ne lase nepăsători. Această părere merită să fie extinsă de noi și asupra caselor mai modeste sau câteodată foarte modeste care au toate aceeași caracteristică de luminozitate și acel aspect de bună-cuviință care păstrează adesea farmecul și calitățile artei populare încadrându-se totuși în decorul urban. Dar mai sunt acele hanuri cu portale boltite și curțile înconjurate de arcade amintind anticele *caravanseraieri*, mai sunt casele cu dughene împodobite de ciudate balcoane din fier bătut, mai sunt vechi depozite de mărfuri sau ateliere boltite care din greșeală au scăpat de târnăcoapele edilității, mai sunt vechile cimitire acoperite de umbră în care se întâlnesc morminte și mauzolee, cruci și statui din diverse vremuri. Și pe unele străzi se mai întâlnesc câte o dată frumoase fântâni în stilul lor baroc sau clasic sculptate cu grijă în piatră sau marmură dar ale căror guri de apă mai toate au secăt demult. Căci lașul a fost un oraș bine canalizat din vremuri. Se mai întâlnesc ici-colo vechi cisterne, goale acum, care primeau apa prin canale de piatră. Într-un cuvânt ceea ce este interesant la lași sunt urmele și mărturiile unei vieți calitative care a fost acolo. Cum vă spuneam înainte: **un stil**. Lașul are stil, un stil aparte care nu se definește ca mai toate lucrurile esențiale. Am crezut adesea că motive sentimentale m-au făcut să privesc capitala Moldovei cu îngăduință și exaltare. Dar vremea a trecut luând cu ea puțină exaltare de care am suferit și rarele îngăduinți de care m-am împiedicat. Am căutat întotdeauna să cultiv spiritul meu critic, am comparat, am studiat și cumpănit chestiunile privitoare culturii și artei românești. Lașul a rezistat la toate, și când m-am întors fie din Ispahan, fie din Florența, n-am avut niciodată ceva de suprimat din temele mele admirative privitoare la acel oraș așezat atât de fericit printre colinele și vălcelele sale.

Ultimul război ar fi putut să-l distrugă. Furtuna a trecut peste el cruțându-l în mare parte.

Totuși, un mare pericol îl amenință încă. Pericol mai mare cred eu decât bombardamentele care au fost, liftele tătărești care l-au ars, armatele polone sau turcești care adesea l-au prădat. Acel pericol foarte actual se cheamă: **urbanismul**.

Precum se știe, se studiază în prezent într-un institut special planurile tuturor orașelor din țară, lucru care devenise indispensabil și deci extrem de util cel puțin la prima vedere și în principiu. Dar orice regulă își are excepțiile sale. Câteodată chiar excepțiile sunt mai importante decât regulile. Lașul, cred eu, este una din aceste excepții. Sunt unele lucruri vechi și vulnerabile, care merită un tratament special. În drumul lor spre viitor, tinerele generații trebuie să le ocolească. Progresul are nevoie și el de pietrele sale de hotare pentru a putea mai târziu să măsoare cu ochiul, uitându-se înapoi la întinderea cuceririlor sale. Și pe urmă în viața unei națiuni există permanente. Dacă totul realmente este mișcare, ca să putem aprecia acea mișcare trebuie să avem puncte fixe pentru comparație. S-au făcut mai multe proiecte pentru sistematizarea lașilor. S-au prevăzut mari bulevarde, imense perspective și bineînțelese considerabile dărâmări. Târnăcopul își așteaptă ceasul. Ori eu mi-aș permite să întreb pe colegii mei urbanști dacă Florența sau Ispahanul au nevoie neapărat de planuri de sistematizare. Dacă un plan de ocrotire n-ar fi suficient. Ei îmi vor răspunde cu siguranță că Ispahanul și Florența au o altă importanță ceea ce este foarte posibil. Însă în țară, un alt oraș ca lașul noi nu avem. În așteptarea realizărilor viitoare să luăm în considerație ce a fost și între altele, ce a fost și este al nostru, croit la măsura noastră de noi pentru noi, la scara năzuințelor și posibilităților noastre.

Lașul are nevoie să fie ocrotit și nu sistematizat, căci sistematizat a fost de istorie. Lașul n-are nevoie să fie mărit. Nici din punct de vedere economic regiunea lași nu poate fi împovărată cu un mare oraș. Lașul trebuie să rămâie în primul rând un oraș universitar și școlar, un oraș al educației în care grădinile și parcurile să fie puse în valoare pentru elevi și studenți, unde sportul și cartea să fie în egală măsură ademenitoare, lașii pot dezvolta industria sa vinicolă și comerțul său în măsura nevoilor sale. Lașul trebuie să rămâie un oraș de artă și să se dezvolte în acel sens în viitor căci orașe industriale se pot face oriunde pe marile artere de comunicație. Lașul este tocmai așezat peste mână, izolat în colțul lui. Lașul n-are nevoie de mari perspective căci arhitectura lui n-are nevoie de ele, precum n-are nevoie de mari artere de circulație fiindcă nu e de dorit ca lașul să depășească suta de mii de locuitori, fiindcă nu e de dorit în general ca orașele să se mărească peste măsură, acolo unde lucrul acesta nu e aproape obligatoriu sau inevitabil. Marea calitate a lașului e de a fi la scara omului, de a fi unitar, de a forma cum am spus la început *un peisaj* care trebuie păstrat cu toate împrejurimile sale. Aceste împrejurimi trebuiesc ocrotite cum sunt ocrotite împrejurimile Romei, vestita *campagna Romana*.

În calitate de referent special pentru Moldova a Direcției Generale a Monumentelor Istorice din *Comitetul de Stat pentru Arhitectură și Construcții*, am emis de mai multe ori părerea că lașul în întregimea lui ar trebui decretat monument istoric, păzit și îngrijit ca atare. Căci un monument istoric e cu atât mai interesant cu cât e păstrat în ambianța naturii sale. Dar când un grup întreg de monumente valoroase și de ansambluri arhitecturale se găsesc în același peisaj printre arhitecturi care merită și ele să fie păstrate, când însăși natura concură la punerea în valoare a tuturor acestor lucruri, cred că acest tot trebuie păstrat pe cât se poate așa cum e, restructurat și ameliorat în caracterul lui. Decretând lașul, în ansamblul lui, loc istoric s-ar putea controla și planul de sistematizare a orașului ferind acest peisaj arhitectural unic în România. Ceea ce cer a fost primit cu plictisite ridicări din umeri. Totuși nu e nou și absurd decât în România. Atât în Ungaria cât și în Polonia și Cehoslovacia astfel de măsuri s-au luat...

Vechile cartiere din Varșovia nu numai că au fost restaurate dar și reconstruite. Cracovia la fel a fost restabilită în vechea ei splendoare, castelele și parcurile refăcute fiind considerate ca un bun al poporului. Noi ne plângem mereu că n-avem arhitectură civilă. Dar când avem un oraș întreg construit într-un spirit autohton nu-l vedem și nu-l păstrăm. Și asta fiindcă ne lovim de anumite idei gata făcute și necontrolate care s-au înrădăcinat în concepția pe care o avem a propriei noastre țări. Se zice mereu că țările românești n-au cunoscut și n-au participat la o artă și cultură clasică, și că tot ce nu e de obârșie (în parte cel puțin) bizantină nu este românesc. Nimic mai greșit. Fenomenul post-Renaștere de arhitectură palladiană s-a resimțit la noi ca și în Rusia. El a fost adaptat cu măreție în Rusia și mai modest și cu un caracter aparte la noi și mai ales în Moldova. Această arhitectură e în cea mai mare parte arhitectura lașilor, tot așa de românească decât cea de obârșie bizantină sau gotică. Dar nu vreau să ridic noi probleme și aș deschide alte paranteze.

lașul trebuie în primul rând cunoscut și cercetat cu creionul în mână. În marea majoritate a cazurilor cei care se duc să viziteze acest oraș rămân nedumeriți și se întorc zicându-mi că n-au văzut acolo tot ce am văzut eu. Totuși nu cred că exagerez. Am ajuns la acele concluzii după cercetări și verificări. Rămâne numai, cred eu, ca noi să ne luăm în serios trecutul și cultura noastră (așa cum fac vecinii noștri). Trebuie să ne obișnuim a vedea realitățile noastre proprii și odată privite să le luăm în considerație în lumina unei critici care va ști să biruie vechile prejudecăți.

Un prieten al meu, arhitect, și el întorcându-se din Iași mi-a spus următoarele: „Să știi că nu prea sunt de acord cu tine. Trei lerarhi e ca o turlă de halva, Sfântul Nicolae Domnesc seamănă cu o gară, casele sunt dărăpănate, străzile nemăturate, restaurantele proaste și tramvaiele și ele parcă datează din vremea lui Ștefan cel Mare“.

Discutând cu un tânăr urbanist care lucrează la planul de sistematizare a Iașilor el îmi spunea: „afară de puține monumente, după mine orașul ar trebui ras și refăcut după toate principiile moderne și funcționaliste“.

După cum vedeți sunt păreri chiar printre arhitecți foarte diverse. Se zice că din discuție se face lumină. Nu prea sunt convins de această lozincă. Cred însă că Iașul înainte de a fi sistematizat de târnăcoape, va mai avea timp prin frumusețea lui să convingă încă alți artiști care vor avea norocul, ei cel puțin, să fie ascultați. Făcând parte dintr-o categorie foarte specială și puțină la număr de arhitecți, pictori și peisagiști, v-am vorbit despre Iași în această calitate. Nu cred în cifre, grafice și mă feresc de statistici. Pentru mine înainte de toate arhitectura este formă, formă armonioasă, armonie spațială a cărei finalitate este înfrumusețarea și înnobilarea vieții, cuprinderea și organizarea ei în forme judicios prestabilite. Iar peisajul și arta peisagistică e marea colaborare cu natura și insinuarea activității umane în ea. Toate acestea le găsesc realizate în exemplificații la Iași.

De aceea am luat ca subiect al acestei expuneri Iașul: fiindcă era un peisaj.

București, 2 octombrie 1955